

պահ մը անոր ցաւակիր մայրիկին լուսանկարը, զոր կը ներկայացընեմ հոս:

Մայր Դուրեանի դեմքը ճիշդ Պետրոս Դուրեանինն է, յօնքերը, ականողքը Պետրոսինն են, եւ շրթուքները կը կրեն Նոյն իսկ Պետրոսի հեղինակականները:

Այս կինն է, այսօր եօթնասունը անց, որ ժամանակին իւր կուրծքը քամած է Պետրոսի բերնին մէջ. ինչ անուշ, ինչ համով կաթ էր արգեօք անկէ վազածը, ինչ զօրութիւն ունէր այն, քիմիական ինչ տարբեր բարդորութեամբ օժտեալ էր արգեօք այդ կաթը, եւ ինչ տեսակ գաղտնի հիւթ կը պարունակէր որ անգամ մը հասցոյժ ընշանաւոր տանկաբան միջ, անգամ մը սոխակ շառասուղեւ մը քաղցր-երգաւ¹, անգամ մը հմուտ օրէնագէտ մը² եւ անգամ մին ալ ֆայ եկեղեցականութեան պարծանք մը եւ փառք մը³:

Քիտա, 10 Մայիս 1900:

Տնթ. ՎԱՆԸՐԱՎ Թ. ԹԱՐԳԱՐԱՅԱՆ

ՅԱՆՆԻՍ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱՆԻԹԻՆԵ

92. JOH. MICHAEL SCHMID. Des Wardapet Eznik von Kolb, Wider die Sekten, aus dem Armenischen übersetzt und mit inhaltl. Uebersichten und Anmerkungen versehen. Wien, Mechith.-Congr. 1800, 8° pp. X, 210.
93. «ՈՒՍԱՍՏՐՈՂ» Գանգէս Դեպիստական, պատմական, լեզուարարական եւ քննական, Գր. Գ. Բաւմանի: Հոդ. Ա. Գիրք Դ: Պարիս 1900, 8° էջեր 289—384: Տարիական լոյս դիրք 20 Քր.
94. «ԱԶԳԱԳՐԱՆԱՆ ԱՆՄԴՆՈՒՄ» պատկերազարդ, Գր. Թ. Լալայեան: Ե. Տարի, Զ. Գիրք: Յիշ. 1900: Մեծ 8° էջեր 392+40. Նկարներ 14: Տարեկան երկու թիւ¹ 3 րւ.

32. Joh. Michael Schmid, Des Wardapet Eznik von Kolb Wider die Sekten. Միաբանութեան տպարանին մօտ օրերս լոյս տեսաւ գործ մը, որ արդէն այժմէն սկսած է բնութենութիւն գտնել գիտնող չլնաներուն մէջ: Առաջին անգամն է որ Եզնիկայ կողացաւ «Ընդդէմ աղանդաց», ոսկեղենի գրութիւնը հրատարակելուէ լիակատար թարգմանութեամբ գերմաներէն լեզուի:

¹ Եւրոպ. թիւն Դուրեան, Պետրոս Դուրեանի մօտ եղբայր՝ Ժաշ ամապօղեւ որ ժամանակ է բանաստեղծէն յետոյ:

² Պետրոս Դուրեան բանաստեղծ:

³ Արքիպպա եթ. Դուրեան որ այժմ Գ. Պալոյ հարանձանօք օրէնագէտներէն մէկն է:

⁴ Գրք. Յեր. Նոյնէ Սրբազան Եպիսկոպոս Դուրեան, Առաջնորդ եւ Վերապետուշ Ամուլի Դպրեկանոց:

եւ այն՝ թարգմանութեամբ մը, որ ամէն կողմանէ զոհասցոյցիչ կրնայ համարուիլ:

Թարգմանիչն է Յովհ. Միքայել Էմիտ, Ժուլիլգապետ ի ֆրոհշնտեան Բաւարիոյ, որ նշանաւոր հայագէտ մըն է՝ ծնած ռ. Երջ. թարգմանութեամբ ալ արդէն իբր երեսուն տարի յաւաք, բայց անկէ ետքը հայագիտական երկատիրութիւն մը լոյս չէր հանած՝ զոնէ որպէս մեզի ծանօթ է իւր առաջին թարգմանութիւնը են՝ Գր. Յովհ. հանուտ Մարգարիտայ ճառերը. (Schmid, hl. Reden des Joh. Mandakuni, Ռեգենսբուրգ 1871) եւ «Յամաւապատում» գիրքը՝ որ յետլամբ Ս. Գր. Լուսաւորչի անունը կը կրէ, լոյս տեսած յաւաք տարին. (Schmid, Reden und Lehren des hl. Gregorius etc. անդ. 1872): Այլեւ ետքն՝ ինչպէս ըսիք՝ հայ գրականութեամբ զտալած չէր երեւար նոյն գիտնական եկեղեցականը: Այժմ միայն՝ զորմամբ եւ աստարեւով Միաբանութեան անդամը միջոյ կողմանէ՝ լոյս կը հանէ Եզնիկայ կողացաւ գործին մարդկական թարգմանութիւնը, ամէն կողմանէ գէղատանց քան նախնի թաց կրկին թարգմանութիւնը:

Եզնիկայ մասին առիթ ունեցած են թերթի իւր ընթերցողներն այլեւայլ ուսումնասիրութիւններ կարգաւ, գլխաւորաբար Եզնիկայ աղբերաց քննութիւնն Վ. Հ. Գրիգորիսի գաղեմեարեան (1893, էջ 289 ենն): Վերջոյն որպէս անգամ է նաեւ Եզնիկայ գործն՝ որուն զորմամբ ձեռնարկած է թարգմանիչն այս գործին, եւ որ այլեւայլ տեսակետով մանակցած է իւր ընթերթեանց հետեւութեամբ անհրաժեշտ տեսնելով Եզնիկայ բնագիրը պատրաստել գիտնական հրատարակութեան մը կարելի ինամբով, որպէս արդի միջոցներ կը ներկն՝ հազացած էր ապահովագին բնագիր մը. եւ ճիշդ այս բնագիրը հիմն առնուած է ներկայ թարգմանութեան: Ասոր համար զործին ծանօթագրութեանց մէջ յաճախ կը հանդիպին Տ (Չմուտիւր), Վ (Վնեակի) եւ Կ (Գաղեմեարեանի) բնագիրներու յիշատակութիւնը. վասն զի բնական էր որ աւր այլեւայլ ընթերցումներն ու սրբագրութիւններն իմաստի տարբերութիւն կը ծնուցանէ՝ նշանակուած են միւս ընթերցումներն ալ եւ թէ ո՞րը նախապատիւ համարուած է թարգմանութեան:

Երկրորդ եւ զլիւսոր աստարեւութիւնն եղած է՝ թարգմանութիւնն ըստ կարելի ճշգրիտ ներու ճիշդ: Տպագրուած գրողն յաճախ առիթ ունեցած էր տեսնելու թարգմանութեան առաջին տպագրութիւնը, զոր մաս մաս կը խաբէր թարգմանիչը կրկին աչքէ անցնելու եւ սրբագրելու, եւ կը խոստովանի՝ զորմամբ տեսնելով թէ ինչ մեծ ճշգրտութեամբ կրնար փոխադրել թարգմանիչը նաեւ երկար տարիներ հայկական ուսումնէն անտես ընելէն ետքն՝ այլ Եզնիկայ նման գաղական հայերեւոյ գրուածք մը: Սակայն եւ այնպէս եթէ այնպէս՝ առանց կրկին եւ կրկին յղկուելու եւ կատարելագործուելու՝ հրատարակուէր նախագիծ թարգմանութիւնը, անձեղութիւններ պակաս պիտի չըլլային: Եզնիկայ պէս գործ մ'արդի կերպարանք եւ այնչափ սակաւ միջոցներով, (— բնագիրն ի վերջոյ մեծ ձեւագիր մ'ունեցած է իբր խաբիս եւ այն ալ

այժմ կորսուած, —) ի հարկէ շատ կեանք ունի լուսաբանութեան կարօտ, միջին բացասութիւններ, անորոշ գործունակներ, եւն: Այսպիսեանց մէջ գործմանը չէ որ յաճան ինքզինքը նիւթ ըլլայ թէ ինչ կ'ուզէ արգետանք ըսել նշնիկ այդ կամ այն տեղը: Կարծեաց տարբերութիւններ, մէկու թեանց պէտքերով թիւնը անշուշտ այդ օրս ալ կրնան ըլլալ եւ անտարակոյս պիտի ըլլան: Բայց այսպիսիք թարգմանութեան ճշգրտութեան գէժ չեն կրնար հանուիլ, որ եղած է կարելոյն չափ՝ որչափ արդի միջոցները կը ներեն, աւելին թողլով ազգային ուսումնասիրութեանց: Այս խնամքը՝ թարգմանութիւնն ըստ կարելոյն ճշգրտելու զգացում չէ, շահիւք Միտանութեան երկու անգամաց՝ յիշեալ Վ. Զ. Գրիգորիոսի Գալէմբեթեանն, որ արգէն մեծագույն գործակցած է երկուս, եւ Վ. Զ. Ռաֆայէլի Պարոնը, որ յատկապէս մտադիր եղած է գերմաներէն բացատրութիւններ ըստ կարելոյն ճշգրտելու: Տայ ընտրելն համեմատ, Ներկայ գործն ըստ այսմ՝ ամեն կարելի խնամք տեսած է, բանասիրութեան պահանջմանց համապատասխան ըլլալու համար: Թարգմանութեան գլխաւոր սեղանութիւնն եղած է, ինչպէս յառաջարանին մէջ ալ կը ծանուցուի, նշնիկայ գործը թարգմանել այնպէ՛ որ ոչ միայն իմաստը պահպանուի պահպան, այլ նաեւ կարելոյն չափ՝ որչափ հին գաղական եւ եւրոպական նոր լեզուի մը տարբերութիւնը կը ներէ, նշնիկայ նաեւ աստիճան եւ բացատրութեան օճի կերպերը նշնութեամբ ներկայացուին:

Բնագրին բաժանումները պահուած են այնպէ՛ս ինչպէ՛ս վերջին տպագրութիւնը կը ներկայացնեն, չորս գրքի առնառում եւ իւրաքանչիւր գիրքը այլեւայլ հաստեմներու կամ գլխոց: Այս բաժանմանց համեմատ նիւթը ցանկ մ'ալ գրուած է սիկրը. (p. V—X.) Բնագրին հետ համեմատութիւնը զիւրացնելու համար՝ աստեղծակ դուրս՝ իւրաքանչիւր տեղ լուսանցքի վրայ նշանակուած են V (Վ ենեոկոյ) տպագրին էջերս: Լուսանցքներուն վրայ նշանակուած կը գտնենք նաեւ այն ամեն տեղերն, ուր Ս. Գրոց կոչմանը կան՝ բառակալն կամ նաեւ անխարկուած միայն: Ս. Գրոց կոչմանց յատուկ տախտակ մ'ալ կցուած է գրքին վերջ. (p. 206—9.) որ մեծ գիւրբութիւնն է՝ որիւ ուսումնասիրութեանց համար: Սիկրը կը գրենք նշնիկայ Ներքնութիւնը մը (p. 1—18), որ համառօտ է անշուշտ, բայց իւր համառօտութեան մէջ ալ՝ բաց ի թարգմանութեան մասին դիտելիքներէ՛ն՝ կը պարունակէ նշնիկայ երկասիրութեան մասին կարծիք որ ամեն դիտելիք եւ մատենասիրական տեղեկութիւններ այն ամեն գրութեանց նկատմամբ որ նշնիկայ մասին ցոյց մ'ըյոս տեսած են: Այս ներածութիւնը կը ծանօթացնենք թերթիս ընթերցողաց լիակատար թարգմանութեամբ:

Յիշենք այն կէտն ալ որ թարգմանութիւնն ճիշտացած է Դանիսթութիւններով, որոնք կը լուսաբանեն նշնիկայ երկին բացման իւր կէտերն, միջին խաղերն ու աստիճանները, կարծեաց համեմատականներ ուրիշ հեղինակներէն, եւ նմաններ: Գործնն ըստ այսմ՝ կը ներկայանայ այնպիսի հանգամանք որ ապահովապէս մեծ ընդունելութիւն

պիտի գտնէ բանասերներէն, եւ արգէն այժմէն կը սկսին երեւան գալ նշանաւոր գիտնոց ընդհանրականներ, որ գոյութեամբ կ'ողջունեն նշնիկայ երկին թարգմանութիւնը: Յիշենք այսպէս Բոն-վէշ գիտնականին գրութիւնը՝ Լայպցիկի՝ «Առաւած արտասկան Գրականութեան թերթի» մէջ, այն գիտնականին՝ որ առաջին անգամ հրատարակեց գերմ. լեզուաւ Մեթոտիսի ամբողջական գրութիւնընց սլաական հին Թարգմանութեան համեմատ. (N. Bonwetsch, Ezriks Widerlegung der Secten, ի թերթին՝ „Theologisches Litteraturblatt“, Leipz. XXI, 1900, Nr. 19.) Գիտնականն իւր ընծադատականը կ'աւարտէ այն յուսով որ այժմ՝ երբ նշնիկ համարամատչելի եղած է գիտնոց, թարգմանի ուսումնասիրութեանց նոր նիւթ եւ նոր զարկ մը պիտի տայ:

Վերջապէս նշանակելու ենք այն պարագան ալ՝ որ հրատարակութիւնն երկրորդ ծախս մ'ալ ունի, որ է այսպէ՛ս՝ «Մատենասիրան հայկական հին Մատենագրութեան գերմ. թարգմանութեամբ, որ ըստ այսմ՝ ձեռնարկուած է հրատարակել Միտանութեան կողմէն, եւ որուն առաջին հատարը կը կազմէ նշնիկ: Մատագրութիւն կոչ յաշարագար» որչափ պատարաստ նիւթ եւ ուրիշ պարագաները կը ներեն, հրատարակել Տայ մատենագրութեան միւս երկերն ալ: Ի հարկէ չըսենք ամբողջութեան՝ այլ նայն իսկ՝ «Մատենագրութեան հին մատեր ծնողման համար» շատ ժամանակ պէտք է, յաճախ նոյն իսկ հատար մը պատարաստութիւնը տարիներու գործ ըլլալով՝ ինչպէ՛ս ծանօթ է այսպիսի երկերով գաղաղ բանասիրաց: Գլխաւոր արգելքը նոյն իսկ Տայ Մատենագրութեան հրատարակութեան անկատարութիւնն ու անբաւականութիւնն է: Ասան զի բանասիրութիւնն իմաստած թարգմանութեան համար՝ ինչպիսի է ներկայ գործը, անհրաժեշտ են նախ ընտրելներն, ընծադատական հրատարակութիւնը, գործ մը՝ որ շատ գոյաւոր է ներկայ հանգամանաց մէջ, ուր՝ միակ կէտ մը յիշելու համար՝ Տայ ձեռագրաց մեծամեծ հաւաքմանը այնպէս հեռու աշխարհից մեծաւ մասամբ թաքուն կը մնան ամբարուած, բնասիրաց ամենամեծ մասին հազիւ թէ ընդ աղօտ ծանօթ, թող թէ գիւրամատչելի: Եւ ասկայն առանց հաւաքմանց հանքանանօթի եւ գիւրամատչելի ըլլալու՝ Տայ գրականութեան լիակատար հետազոտութիւնն ու ընծական հրատարակութիւնն մ'առնանք:

33. «Բանասիր, հեռուէն անտեսօթ, գոյաւոր, լիւսաբանօթ եւ անտեսօթ Ներկայ շարժարդըրով կ'առաւարտէ՝ Բանասիրի որ առաջին տարեկանը, որուն ամբողջական ծախսն է ըստ այսմ՝ եւսամանց շարժարդըր՝ իւրաքանչիւր իր հարկի էջով, Իրեն ամբողջութիւն գոտեղով՝ արժանի է քաշախրանաց ազգայնոց կողմէն: Վասն զի հրատարակիչը չունի ունեցած է իւր «գոյաւոր անտեսօթական հանգաման» որ համագործ եւսական եւսամանց թերթերու ծաղարմն է, օգտակար ընելու Տայ հրատարակութեան Իւրաքանչիւր գրքի հրատարակութեան առթիւ խօսուած է թերթիս մէջ, սեւտի աւելորդ համարելով կրկնել նախըն-

Թայ գրքերուն պարունակութիւնը, համառօտեանսնը ներկայ հասորը:

Բառատեր իւր առաջին վիճաբայ գրքն մինչև ներկայ գիրքը՝ անընդհատ զարգացում մը ցուցաւ այլեւայլ տեսակետով: Այս գիրքը կը ցուցնէ թույլ մ'ալ, որ արդէն սովորական եւ երբեք պակաս եռամսսթիւթիւթեան, իսկ Հայոց մէջ լինէր անգամ տեսնուած. այս է՝ հիւրընկալել յօդուածներ՝ որ թիւթիւթն ուղղութեան կամ ծիւղին կը վերաբերին՝ եւրպական այլեւայլ լեզուներով. (— եւրպականը կ'ընդունին սովորաբար՝ գերմ., ֆրանս., անգլ. եւ իտալ. լեզուները): Ներկայ գիրքը հիւրընկալութիւն չնորհած եւ զաղդական երեք յօդուածներու, որոնց երկուքն ի հարկէ մանր բաներ են, մինչդեռ նախընթաց գրքերուն մէջ եւրպացի գիտնաց հանգամանակ յօդուածները Հայերէն թարգմանութեամբ էին: Մեր կարծեք արգելք մը չկայ հիւրընկալելու կարեւոր յօդուածներ ոչ միայն զաղդերէն, այլ նաեւ միւր յիշեալ լեզուներով. բայց անշուշտ բողոքով էր՝ նոյն իսկ արդէն ընթերցող համար որ չին հմուտ գերմ., անգլ. եւն լեզուներով՝ կից տեսնել նաեւ հայ թարգմանութիւն մը, օրինակի համար այնպէս՝ ինչպէս թիւթիւթի մէջ հրատարակուած Գարեթի օտարաբանութիւնը: Ի հարկէ ստով ծառայքէ մ'ընդարձակել հարկ կ'ըլլայ, բայց ընթերցողին օգտին համար եղած կ'ըլլայ:

Ներկայ գիրքը կը սկսէ հրատարակելն Յ. Կ. Բառամանիկի հետազոտական յօդուածով մը՝ «Հայկական նորագիտութեան բեկեռներ մըն ալ ի զեջը զայա» (էջ 289—292.) բեկեռագիրն իրեն ընագրով, թարգմանութեամբն ու ըստառնութեամբը, նոյն բառին մէջ Գ. Լ. Երկրանի հրատարակած եւ «Նշանք հնուիւթեան Հայոց-ձորի եւ Ոստանի մէջ» (էջ 293—303.) որ կտրգաւ կը նկարագրէ նոյն կողանց այլեւայլ գիւղերն ու մերձակայ աւերակները. բայց մասնագիտական առաջնադասութիւն մը չէ, այլ աւելի տեղագրական ընդհանուր գծերով ձեռնի մ'աւերակ տեղերու: Այստեղ կ'աւարտի «Պր. Ուղկերտի օտարաբանութիւնը Երեւանի գրքին ժամանակագրութեան վրայ» (էջ 304—316), որ նախընթաց գրքերուն մէջ սկսած էր. թարգմանիչն է «Ստեփան Լաւաճաճ» գրեւորը մինչ եւ հրատարակելն «Հայկական յիշատակագրութեան Հայաստան» (էջ 317—81), որորդի հաղորդած է Մ. Շեքար, այսինքն Լաւաճի հնութեանց թանգարանին մէջ երեք միասններ, կից էր, Ամասիայից հայ երեքնայլ արձանագրութիւնն ու նոյն թուարկի մասնագրութեան հայերէն պատկերագրագր մեծ շաւղն (սպ. Վեհաւ. 1686) և Գ. Փափազեան խաւարէ եւ խաւարագրութեան նմանի մը, որ հայ «բայ Գիտականները ինքրոյ մասին» (էջ 319.) ընդգէմ Գ. Խաչկունցի քննադատութեան, կրկին հաստատելով որ ստաւգրի. Յարաբար մըջ. Ալմաստեան եւ Քերտիկ Պատկանեան «բայ» էրն գտնէ կողմնակի քննութիւն: Լիպտարանական բաժինն եւ որ հիւրընկալած է երեք գրեւորները զաղդերէն լեզուաւ, աւալինն աւերաբար՝ համառօտ բաներ. այսինքն A. Meillet, Une question (էջ 320), հրամայականի շնորհման

ինքրոյ մասին. — Robert Gauthiot, Note sur l'accent secondaire en arménien, (էջ 321—4), որ նոյնպէս հայերէնի շնորհման ինքրով կը գրաւի. — Նոյն R. Gauthiot, Note (էջ 325) խմբը, բառին ստուգաբանութեան մասին, հրատարակիչը կցած է «Կենսագրական ակնարկ» մը վերջին հայալեզու գիտականին (Երեւան Գոթիկոյի վրայ որ տակաւին 23 տարեկան է՝ աշակերտ Մէլէ հայագիտին. — Խմբագրական ազգ մը կը ծանուցանէ որ «Նամակները կրնան գրուիլ հայերէն, ֆրանսերէն, ռուսերէն, գերմաներէն եւ անգլերէն», եւ «Եւրասիացի կը հրատարակուին»: Արդ կրկնեք որ ամեն ընթերցողի հանրամատչելի չըլլալով այս ամեն լեզուներ՝ յարակից հայ թարգմանութիւն մ'ալ գեւեղ բաղադրէ:

Մասնագրական բաժինը ընդարձակ գրութիւն մը կը բերէ՝ Ստեփ. Վ. Պարսեանի «Հարցափորձ արթի. Գարեթի նոր գրեւորքին վրայ» (էջ 327—343.) որ տակաւին շարունակուի է: Խիստ ընդգիծականութեան մէջ եւ Գարեթի գրութեան «Հիւթանու Հայաստանի ութ մեհաններն», զոր թարգմանութեամբ ծանօթ աշուղները մեր ընթերցողաց «Հանգէս, 1899, էջ 321—5, 353—9, եւ առանձին՝ ապ. Վեհաւ 1899, 80 էջ 43, Ազգ. Մաս. 15.) Ընդգիծականութեան որ նպատակ ունի Գարեթի գրութեան ապացոյցները խախտել, գրեւորն եւ լինէր չառ իմու. անով, որ բառ չէ: Իսկ նախորդին կամ ընդգէմ բերածու առաջնադասութեանց եւ փաստերուն մասին առայժմ որոշ բան մ'ընել կարելի չէ, եւ պէտք եւ պատենի գրութեան վրայ մասին ալ որով պիտի պարզանայ: Ըստ ուշագրու. եւ նոյն հեղինակին փոքրիկ մէկ գիտաբանութիւնը՝ «Մանգրագր զորոնք որ օրինակի մը դուրս թիւթիւթ» (էջ 344), ուր կը հաստատեն թէ այն նորագիտութեան թարգմանութեան՝ զոր հրատարակիչ օտարաբան Գ. Խաչկունցի (— որուն մասին ընդարձակ պիտի խօսենք ի մասը, —) ուրիշ օրինակ մ'ալ տեսնուած է անձամբ 1876ին, այն է Առաջնադասը օրինակն Լաւաճեանի գրեւորն լեզուներէ թիւթի 1209, գրեւորութիւն իբր ծ. Գ. Գարսեւ:

Մասնագրական բաժինն ետքն, ուր նշանակուած կամ համառօտ քննադատուած են այլեւայլ նոր հրատարակութիւններ (էջ 345—81) կը գտնենք՝ քննական բաժինն մէջ՝ «Մոլոխի խորհրդացի Պատմութիւնը Հայոց սղաղաբալ եւ ծանօթ արտակներ» (էջ 349—59), շարունակութիւնը գրեւորն Ս. Ստեփ. Պարսեանի, որ արդէն առաջին գրքին սկսած էր: Վերջին եւ ընդարձակագրութեան յօդուածն է «Սեպտակն արձանագրութիւնը Ամասի, միկուտութիւն եւ թարգմանութիւն ի ձեռն» Գ. Լ. Սեպակի, (էջ 360—383.) Արիկա Սեյրի հնագիտագրութիւնն եւ որ շատ տարիներ յառաջ լայն տեսած էր լեզուներ Արիկան ընթերցութեան թիւթի մէջ (A. H. Sayce, the cuneiform inscriptions of Van, ի թիւթի յիշ. 1882, p. 377—732.) Այժմ «Բարեկամները կողմնակի եղած ինքրանքին գոհացում տալու համար»՝ ձեռնարկուած է հրատարակել թարգման.

Ի ձեռք ուղարկուած բարեկամ մը ինքրանք հոգացած էրք մեր ալ արեւելական թարգմանութիւն մը ընագրու:

նուիրեն մը, զոր հոգացած է Յ. Յ. Զէրալի
Իրաւամբ գիտել կու տայ խմբագրութիւնը որ
“գործը քիչ մը ճիշդած է, բայց ինչ ինչ փոփո-
խութիւններով (— զոր ժամանակին պիտի ներ-
կայացընէ խմբագրութիւնը, —) կրնանք օգտակա-
րապէս գործածել զայն”։ Մեր կործեմք՝ “Բանա-
տեր, շատ լաւ հեռւորից” ըլլած է թարգմանու-
թեան հրատարակութեամբ. մանաւանդ թէ է
պէտք է սկսիլ Գրիգորի գործին, եւ կարգաւ
սեր, շատ լաւ հեռւորից մը թարգմանութիւններ այն
ամէն գրութեանց որ լոյս տեսան անկէ վեր ցայտօր
Տայկական սեպագրութեանց մասին. քանի որ իւր
գլխաւոր մէկ ճիշդն ընտրած է Տայկական բնե-
ւագրութեան ուսումնասիրութիւնը։ Գէշ չէր ըլ-
լար՝ պիտաւոր ամէն ուսումնասիրութիւնը Տայ-
կարգ մանութեամբ մասնակեմ եղած անձնել ու-
սումնասիրութի մը մէջ։ Ըստ բան ծածօթ է ան-
շուշտ հայ ընթերցողաց (— մեր թերթին մէջ
Ծածօթացում ցած ենք որոշողքս յայնչաժամ պարտաւոր-
ները, —) բայց տեսակ մ’ամբողջական հաւա-
քում միեւնոյն տեղը շատ աւելի օգտակաւ է։
Չ. Յ. Յ.

34. “Աղգարակահայ Հանդիս, պոսիւր-պոսիւր.
Աղգարակահայ կիսամայ հրատարակութեան փաւ-
թիւնը մանագրութեամբ մասնակեմ եղած անձնել ու-
սումնասիրութի մը մէջ։ Ըստ բան ծածօթ է ան-
շուշտ հայ ընթերցողաց (— մեր թերթին մէջ
Ծածօթացում ցած ենք որոշողքս յայնչաժամ պարտաւոր-
ները, —) բայց տեսակ մ’ամբողջական հաւա-
քում միեւնոյն տեղը շատ աւելի օգտակաւ է։
Չ. Յ. Յ.

Ներկայ գիրքս ալ ճոխ է պարունակու-
թեամբ, որուն միայն զիւստարեւել մասնակեմ
կ’ընենք առանց կարեւորելու նշանակութեամբ ընդար-
ձակ յօդուածներուն՝ որոնք այնչափ ճոխ նիւթ կը
պարունակեն՝ մանրամասնութեանց մէջ մանկու-
նաբ. կը գտնենք Բնական “Բաւականի կամ Լարց
գաւառ” (էջ 7—108) որուն սկիզբն նախընթաց
գրքին մէջն էր։ Այստեղ նկարագրութեան են նոյն
գաւառին հաւատարմութիւնը, բայց ու շար սգի-
ներ, կախարհաց, նախապաշարմունքներ, լեռ-
ներու մասին աւանդութիւնը, Սրբեր ու Յօներ եւ
նմաններ։ Սրբոց բաժինն մէջ միշտ են ի հարկե
գաւառին նշանաւոր ուխտատեղիները։ Գաւառին
“ժողովրդական եղբայր” որ հոս հաւաքուած են
(էջ 69—74) շատ չեն թւում. բայց ճոխ է Աւան-
դականութեամբ, բայց ծածօթացում ցած քաղաքացի-
մը են՝ արդէն 1890ին. սակայն այնչափ հանգամանքով
խաղաղութեան հրատարակութիւնը։ Ուրիս ենք որ գտնե-
լայժմ կը քաղաքի պո թերթին. բայց պէտք եղած “ժողով-
րդական” նոյն իսկ անկէ ետքն եղած բազմաթիւ գիւ-
տարու հետեւութեամբ մանրամասնութեան են այսօր Այսի
գործին փոխարինութեան տանն։

ներս հաւաքուած (էջ 74—100), որուն կը կցուին
Հանդիսներ (101—4) եւ Աւանդներ (105—8),
այս ամբողջ կ’ընթացան տեղական բարբառով։

Նոյն Գ եւ Ե գրքերէն շարունակութիւն է
Յ. Մարտիկանի ընդարձակ ուսումնասիրութիւնն
ու հաւաքածոյն՝ “Համայնի Լայիք, աղագրական
նիւթեր” (էջ 109—158)։ Այս ալ կը պարունակէ
այս անգամ Համայնաց հաւատարմաց բաժինը
կամ աշխարհայեցողութիւնը, Եւանգելիստներ
ու նախապաշարմունքներ, ընտելեան պատմութիւնը,
երկնի երեւոյթներ, տարիք, ոգիներ, կախար-
հաց, անտիպաշարմունքներ, եւ ժողովրդական
ածները։ Չարագրութեան է Համայնաց հայ աշխարհ
եւ պատմութիւն մը յաջող պատկերով մը որ իրենց
տարազը կը ցուցեն։

Աւանդական կը սկսի հրատարակել “Թշուա-
րաւիթ” ժողովրդական վեպը (էջ 159—192)
վարիտաւ մը որուն պատմութիւն է ինչպէս կը ծա-
նալու, Միփայ երկրի Աւանդ գիւղէն Վաղար՝
Յովհաննիսի Մանուկի որդին, 60 տարեկան ծերունի
մը, որուն բերնին գրի առնուած է Եւանգելիստներ
1899ի յունիսի. Պատմական ընտանիք արեւել, մասամբ
շափական։ Աւանդի բաժինը ասան զիւսով կամ
հաւատածով աւարտելն ետքը՝ կը սկսի երկրորդ
բաժին մը իտալական “Գրական եւ խաղաղութիւն
նիւթեր” (էջ 184 են) որմէ շարս հասած միայն
կայ այժմ։ Ձեռագրել շարունակելէ, հաւաքելն եւ
հրատարակելը ընտանիք է տեղական պլանային
հարկաւոր պատկերացումներէ կարելոյն չափ հայ
տաւարով։

Յ. Միլիտանի շատ յարգի “Զայ գեղ-
ընկի աղբիւր” տեսանք արդէն Գ գրքին մէջ, ուր
նկարագրութեան են զիւստարեւել երկրագործական
գործիները։ Այստեղ կը գտնենք ասոր ը մասը (էջ
193—230)։ Այս անգամ Աւանդացի գաւառի
ժողովրդական Ամանդիներն ու կարասները, շատ
մանրամասն ու հետաքրքրական գրութեանց մը ժա-
ղովրդեան նիստուկներն, կերակրելոյն տեսակ-
ներն, կերակրող պատրաստութեան կերպին, եւ
այս ամէնուն համար գործածուած անօթներն։
Աւանդական մի առ մի նկարագրութեան են, եւ բաց
ասոր ներկայացուած ասի տախտակներու վրայ
պատկերներով՝ կարասներ, ծափներ ու կուսներ մին-
չեւ ամբար, ճանիւղ ու ամրոց։ Իբրեւ վիճակով
ստորագրութեան կը գտնենք՝ Վ. Մ.։ Ըստ երեւութիւն
լոյս պիտի տեսնեն որք մասեր ալ։ Վերջը գրութեան
է Այսպէս յայտնի քաղաքին տեսարանը։

Ամենամեծ ծաւալն ունի այս անգամ ալ
հրատարակելն է. Լայիքներն՝ գրութիւնն, որուն
սկիզբը նոյնպէս նախընթաց Ե գրքին մէջ էր։
Ընդարձակ աղագրական ուսումնասիրութիւնն մին
է, այսինքն՝ “Գանձիկ գաւառ, նիւթեր ապագայ
ուսումնասիրութեան համար” (էջ 231—382)։
Այս անգամ կը գտնենք նոյն ուսումնասիրութեան
երկու մեծ բաժինները լիովին, իսկ երրորդ մը
սկսած, որուն շարունակութիւնն են յաջորդ բա-
ժինները կը մնան հետեւեալ գրքերուն։ Բաժին
ներուն աւանդներն է Աղագրականութիւնն կամ Լայիք
քննարկներ, զգեստներ ու զարդեր. Ընտանեկան
բարք՝ ամուսնութեան, տղարեքն մինչեւ թաւա-

